

К.В. Нестеренко, О.І. Зелінська

ОЛЕКСАНДР БЛОК – ПЕРЕКЛАДАЧ БАЙРОНА (особливості стилю)

Олександр Блок – один з найвидатніших російських поетів. Як пише Б. Соловйов, «творчество Александра Блока – великого поэта начала XX века – одно из самых выдающихся явлений в русской поэзии»[5; 3]. Серед спадщини Олександра Блока – переклади з поезії Дж. Байрона, Г. Гейне, а також переклади з латишської, фінської, вірменської мов. Творчість Олександра Блока, будучи невичерпним джерелом для досліджень, вивчалася і вивчається увесь час. Слід вказати на роботи З.Г. Мінц, І. Вл. Орлова, В.М. Жирмунського та багатьох інших. І хоча перекладацька діяльність не була головною у творчості Олександра Блока, вивчення його перекладів і порівняння їх з оригіналом сприятиме більш глибокій уяві про творчий метод і індивідуальний стиль цього великого поета.

Робота над перекладами Байрона, певно, була цікавою для Олександра Блока. У 1906 році він писав: «Превожу Байрона – единственная отрада». Зацікавленість Блоком поезією Байрона може бути пояснена близькістю деяких поглядів обох поетів, романтичним настроєм, символічністю зображень і, взагалі, тим особливим і значним місцем, яке обійняв Байрон у світовій літературі. Існує думка, що поетичними перекладами Ол. Блок займався завдяки загальній геніальності своєї натури [2; 16], але ж при цьому й зазначається, що оригінальна творчість Блока ніяк не може бути порівняною з його перекладами. У інших джерелах стосовно перекладів Ол. Блока знаходимо іншу думку: «Переводы Блока, вместе с большой близостью к подлинникам отличаются художественностью» [6].

Олександр Блоку належать декілька перекладів поезій Дж. Байрона, а саме, «Імітація Катулла: Елені» (написано у 1806 році 16 листопада), «Імітація Тібула» (29 грудня 1806 року), «Присвячення Меріон» (10 січня 1807 року), «На цвинтарі в Гарроу» (2 вересня 1807 року), Сарі (29 травня 1814 року), «На народження Джо Уільяма Ріцо Гопнера» (20 лютого 1818 року), «Перемога (8-9 травня 1823 року), «З щоденника у Кефалонії» (19 липня 1823 року), та інші.

Відомо, що поетичні переклади Байрона Ол. Блок виконував для видавництва Брокгауз – Ефрон, у якому готувалося видання «Бібліотеки великих письменників (за редакцією С.А. Венгерова). За мету нашого дослідження ставимо порівняти оригінальні твори Джорджа Байрона з їх прикладом, зробленим Олександром Блоком, і з'ясувати, завдяки яким засобам передачі оригінального тексту у читача формуються образи поезії Байрона.

Як відомо, основним завданням перекладача художнього твору є якнайточніша передача індивідуального стилю і особистості автора оригінального тексту. Завдання ускладнюється для перекладачів поетичних

творів, яким необхідно не тільки передати індивідуальний стиль і образність оригіналу, а й дотриматися форми і змісту поетичного твору – його теми, ідеї, ритму, метру. При перекладі образних засобів, якими насичені поетичні твори, необхідно підібрати адекватний відповідник, бажано, метафору переводити метафорою, епітет – епітетом, тощо. Необхідно, щоб переклад відповідав національній, історичній, індивідуальній своєрідності автора поетичного тексту, щоб були залученими при цьому адекватні засоби мови, на яку здійснюється переклад. Перше питання, яке стоїть перед перекладачем поетичного твору – що важливіше – якнайточніше передати його зміст й дещо поступитися образністю, чи намагатися зберегти образність, поступившись їй змісту? Ось як на це питання відповів С.Я. Маршак у своїй статті «Поезія перекладу»: «Прочитав перевод из Гейне, из Шиллера, Горация или Расула Гамзатова, читатель должен быть уверен, что он в самом деле прочел стихи Гейне, Шиллера, Горация и Расула Гамзатова, что поэт переводчик донес до него подлинные мысли и чувства поэтов, не утерев ничего главного, основного, существенного. При этом степень вольности и точности перевода может быть различная – есть целый спектр того и другого. Важнее всего передать подлинный облик переводимого поэта, его время, национальность, его волю, душу, характер, темперамент...» [8].

Вибір між точністю передачі тексту-першоджерела при перекладі і творчістю для поета-перекладача, а за словами видатного перекладача М. Лозинського, між «перестраивающим» перекладом і «воспроизводящим» [7] – це найголовніша проблема теорії перекладу. Поет і також перекладач поезій Дж. Байрона В.Я. Брюсов з цього приводу писав: «когда надо было выбирать между легкостью оборота речи или даже красотой образа и близостью к подлиннику... я жертвовал вторым, близостью. Я иногда переставлял стихи, иное договаривал, иное опускал» [9]. Як бачимо, кожен поет-перекладач має свою власну думку, як слід перекладати поезії. Проблема вибору між точністю/творчістю у відтворенні особливостей оригіналу виникає з того, що переклад – це творчий процес відтворення форми і змісту одночасно. І, оскільки форма і зміст настільки взаємопов'язані, що, змінивши форму, то часто змінюється і зміст, і навпаки.

Поету-перекладачеві слід не тільки вміти віршувати, володіти мовою першоджерела, слід також бути обізнаним у біографії автора оригінального твору, його творчості взагалі, його місці і значенні в літературному процесі відповідного часу.

Мотиви байронівської творчості знайшли відгук та велику симпатію у багатьох країнах впродовж усього 19-го століття, особливо це було відчутно у Росії і Франції. Пушкін називав Байрона володарем дум свого часу.

Перекладаючи, зокрема, Байрона необхідна адекватна передача романтичної образності, символіки, тем, необхідна наявність відповідної лексики – архаїзмів, поетизмів, літературних слів і їхніх форм, тощо. Перекладач також повинен враховувати можливість сприйняття поезії, що

перекладається. Залишилися листи В.Я. Брюсова, який також співпрацював з видавництвом Брокгауз – Ефрон з 1903 року. Листи поета до редактора видавництва С.А. Венгерова, зокрема, стосувалися пропозиції здійснити переклади Шекспіра і Байрона. Про переклади поезії Байрона В.Я. Брюсов писав: «При переводе Байрона требуется и еще нечто, уже не зависящее от воли» [9]. Він також зазначав, що, на його думку, лірика Байрона належить до числа тих, «которая может быть передана по-русски со всеми своими отличительными особенностями» [9].

Естетика романтизму створила свою систему образів, символів, які стали ознакою романтичного твору. Центральним конфліктом в естетиці романтизму став конфлікт особистості і суспільства. Герой-романтик розчарований у цивілізації, у прогресі, з розвитком якого, на думку авторів-романтиків, такий конфлікт тільки поглиблювався. Людина у творах романтиків часто виявлялася духовно спустошеною, охопленою почуттям безнадійності. Ось чому в їхній творчості багато образів, що символізують відчуженість – природа, яка відповідає психологічному стану людини (образи одиноких дерев, пагорбів, холмів, кладовищ, тощо). Будучи невзможі знайти у своїй сучасності дійсного героя, вони у пошуках такого, зверталися до історії, екзотичних, незнаних країн. Романтиків цікавили пристрасті, перш за все, кохання, перш за все, кохання трагічне, минуле, нездійснене. Для поетів-романтиків притаманно вживання різних видів віршування, ритму, метру вірша, синтезу різних родів і жанрів поезії.

Новаторство авторів періоду романтизму виявилось також у використанні багатозначності слів, метафор, символів, що призвело до значущої насиченості образами, асоціаціями. Насичення різного роду асоціаціями призводило до більш глибокого впливу на читача [3, 6]. Романтики приділяли увагу символам, які уособлювали певну сутність, ставали умовними знаками таких сутностей, натякали на більш глибокі, сакральні знання, ніж просто знання дійсності.

Можна припустити, що творчість Байрона з його видатною постаттю була дуже цікавим об'єктом перекладу для Ол. Блока. Творчість Олександра Блока початку ХХ століття, його захопленість символізмом, естетична досконалість його лірики, зближують обох великих поетів у їх емоційному впливі на читача.

Проілюструємо вказані положення аналізом перекладів Олександром Блоком деяких зразків поезії Дж. Байрона.

Вірш "L'amitie est l'amour sans ailles", назва якого передана французькою й Олександром Блоком («Союз друзей – Любовь без крыл») складається з 10 строф, у кожній з яких 10 строчок. Дев'ять з десяти строф закінчуються рефреном *Friendship is Love without his wings*. При перекладі Блок повністю зберіг структуру вірша.

Перша строфа – це безпосередньо звернення до кохання, його швидкоплинності, летючості (*thy wings – твою...быстры крылья*), до його оспіваної, шанованої значущості (*thy glowing shrine – твою алтарю*). Ліричний

герой ще сподівається на кохання, але ж не такого швидкоплинного: *without thy wings — ты посетишь мой час грядущий, быть может, лишь без этих крыл!*

Головне ж у вірші – дружба, і їй, як вже було підкреслено, присвячено 9 строф з 10. Дружба – це все, що залишилося від швидкоплинної юності, і те, що все ще тріпоче в серці ліричного героя. Спочатку у вірші описана абстрактна дружба, яка не співвідноситься ні з якою конкретною особистістю. У другій частині заявляється – *My Lycus! Мій Лікус*, і, знаючи, що це ім'я було символом, уособленням дружби в античній поезії (див. Вергілій), припускаємо, що звернення до друга тут також безособисте. У подальшому зберігається звернення до абстрактних друзів – *Друзья!* – і декларація єдності з тими декількома, з якими ліричний герой все ще зберіг дружбу. У Байрона при останньому зверненні немає слова «*friends*», а є прийменник *Ye few!*, що вказує – на незначну кількість.

Що стосується образної системи вірша, то оригінал Байрона насичений романтичною образністю: тут і образ страждаючої душі, це й туга, яка порівнюється з могилою, це й образ палаючого від почуттів серця, це й опис романтичного пейзажу – вітер, який колише гілки дерев; образ олтарю, тощо. Романтичний настрій підтримується не тільки лексично, а й ритміко-інтонаційно, за допомогою вигуків, повторів:

Oh, Love!; Seat of my youth!; My Lycus!; Away! Away!

У Байрона наявний перелік того, що було охоплено любов'ю (*my vows, my hopes, my dreams my heart*), але ж цей переклад узагальнений у перекладі Ол. Блока (*сердцем и мечтами*):

*O Love! Before thy glowing shrine
My early vows were paid;
My hopes, my dreams, my heart was thine
But these are now decayed.
Перед твоими алтарями,
Любовь, я дал обет!
Я твой был – сердцем и мечтами –
Но стерт их легкий след.*

У вірші "L'amitte est Ramour sans ailles" спостерігаємо перестановку компонентів речення при перекладі, можливо, внаслідок особливого поетичного бачення Олександра Блока, а можливо й внаслідок суттєвої різниці між англійською і російською мовами. Як писав Вол. Рогов, англійське віршування припускає набагато більшу кількість метрико-ритмічних варіацій [5].

У перекладі Олександра Блока дуже точно відтворені образні засоби оригінального віршу Байрона – епітети, метафори:

worlds of bliss – миров блаженных, clouds of tears – в туче слез.

Трансформація одна/множина підкріплена подальшим переліком у тексті оригіналу.

Ще один момент, на який хотілося б звернути увагу. Не дивлячись на практично виключну точність поетичних образів перекладу Блоком вірша Байрона, все ж деякі елементи залишаються неохопленими при перекладі. Так, рефрен, ключова фраза в оригінальному тексті Байрона "*Friendship is love without wings*" містить прийменник *his*, тобто, його, кохання. На наш погляд, підкреслити такий момент необхідно, тому що так виходить, що Байрон ставив Дружбу і любов в один рядок, але ж дружба міцніша, тому що вона не така швидкоплинна. Хоча можлива й інша асоціація: кохання, як це відомо ще з грецької міфології, асоціювалося з Амуром, Купідonom, який мав крильця і міг прилетіти і улетіти у будь-який час.

Вірш «Джорджу, графу Делавару» ("To George, Earl of Delaware") складається з дев'яти строф, у кожній з яких чотири строчки. Вірш рифмується за схемою 'abab'. Структура вірша повністю відтворена Олександром Блоком при перекладі. Його тема – звернення до колишнього друга дитинства, з яким у ліричного героя пов'язано багато спогадів, але зараз між ними виникло якесь непорозуміння. Усе змінюється в житті, і хоча на відношення ліричного героя до колишнього друга зараз впливає відчуття якоїсь образи, він не може не пам'ятати свою юність.

*However, Dear George, I still must esteem you
The few whom I love I can never upbraid
With me no corroding resentment shall live*

У Блока:

*Но избранных моих, я, друг, не унижаю –
И вас, по-преднему, я должен уважать....
И жалобную боль я в сердце не пушу.*

Функціонують також слова *Repentance* – каяття; *atonement* – спокутування.

Як і у раніше проаналізованих віршах виявляється, що Блоку при перекладі вдається зберегти тему, ідею, мотиви вірша-оригіналу, навіть образні засоби відтворюються ним практично ідентично.

*The love which you felt was the love of a brother –
Нам чувства братские сердца соединили.
She (friendship – наше) moves on a swift waving pinion
Она шумит воздушными крылами.*

Однак, як і у інших проаналізованих віршах, ми спостерігаємо деякі синтактико-семантичні перебудови у перекладі Блока. Так, наприклад, перелік, членування, що передає значущість усього і створює ритм в тексті Байрона

*You knew, that my soul, that my heart, my existence
в перекладі Блока узагальнюється –
Ви знали, жизнь моя всегда горячей кровью.*

Або в заключній строфі, де йдеться про фізичне розставання, а не духовне, ліричний герой намагається втамувати свого колишнього друга:

To forget our dimension we both should endeavor.

I ask no atonement, but days like the past –
 У перекладі Блока з'являються слова *честь* і *вимагаю*:
Я требую от вас – одной защиты чести;
Пусть распря разрешит прошедшая любовь.

Вірш «Строчки, написані під в'язом на цвинтарі в Гарроу» ("Lines written beneath an elm in the churchyard of Harrow") представляє місця, де все: спокійно, сповнене миру, де прекрасна природа, де навіть ліричний герой, потрапивши знову сюди, уповільнює свої рухи. Наприклад,

*I trace again thy winding hill', / my limb recline; / seem to whisper, as gentle
 swell / who oft have trod.*

Це місце – кладовище, і його спокій дуже близький душі, яка у житті зазнала багато хвилювань, а тепер прагне спокою. Природа тут прекрасна, її краса вимальовується, наприклад, через такі образи:

brands sigh у Блока: *Ветви вздохов полны;*
Cloudless sky у Блока: *с безоблачных небес;*
Soft and verdant sod у Блока: *по дерну свежему;*
drooping elm у Блока: *плакучий вяз.*

Природа і усе, що пов'язано з молодістю ліричного героя, – прекрасне. Представлений спокій ліричного героя у першій частині вірша закономірно продовжується в другій, там, де мова йде про те, що саме тут він може знайти свій останній притулок. Момент останнього упокоєння в другій частині вірша підкреслюється за допомогою словесних образів:

Some humble grave, some narrow cell у Блока: *и в келью тесную, иль в узкую могилу.*

For ever stretched beneath this...shade у Блока: *навекі отдохнуть под пологом ветвей.*

При передачі образності і тематики цього вірша, Блок дещо поступається структурі Байронівського першоджерела. Так в оригінальному тексті виділяються конструкції, що повторюються, а, як відому, все, навіть структурні вибудови, чередування звуків, кожна деталь, важливі у поетичному тексті.

Як бачимо, у Блока образність тут збережена за рахунок лексичного компоненту, тоді як структурний не зберігся.

Привертає увагу ще одна особливість Байронівського тексту. Так, у строчці, де йдеться про те, що ліричний герой може знайти свій спокій, одна частина строчки виявляє обов'язково присутність ліричного героя, а друга – те, як ліричний герой може знайти спокій: *my childhood played, I loved, my footsteps moved, That charmed my youthful ear.*

У вірші "To Marion" («Меріон») ми читаємо про те, як любов прикрашає людину, і навпаки, холодність, пихатість не пасують молодій жінці. Кохання в серці, а не зовнішня краса надають натхнення.

Оригінальний Байронівський текст цього вірша поділений на дві частини: перша це звертання до Меріон, – 38 строчок, друга – 18 строчок, що починаються з *Marion adieu!* і побажанням не нехтувати делікатними порадами

ліричного героя. Рифма віршу відповідає схемі aabb. В структурі перекладу Блока цього вірша спостерігаємо зміни: вірш поділений на четверостишши і закінчується двома строчками, в яких міститься узагальнення, висновок. На наш погляд, така розбивка на четверостишшя набагато зручніша для сприйняття, тому що ми поступово спостерігаємо розвиток думок ліричного героя до логічного їх узагальнення.

При перекладі у Блока дещо змінюються образи порівняно з оригіналом Байрона. Так, ліричний герой Байрона спочатку помічає насуплені брови дівчини. *Marion! Why that pensive brow?* Далі у декількох строчках цей образ насуплених брів розвивається, функціонують слова, що відносяться до семантично ключового слова *'brow'* – *frown, eyelid, etc.* У Блока такий розвиток образу не спостерігається.

У вірші Байрона вже з третьої строчки з'являються дієслова у наказовому стані (нагадаємо, що вірш «Меріон» містить обґрунтовані поради ліричного героя дівчині), тоді як у Блока наказовий стан з'являється лише у третій строфі:

Change that disconted air

Будь же светлой, как была.

Ліричний герой Байрона наполягає, що дійсна краса в живій посмішці *in dimpling smile appears*, а не в презирливій (*sneer*) чи притворній посмішці, в блиску очей, а не у потупленому погляді *to hide their orbs*. Не кохання пригнічує її зараз *Love's stranger to thy breast*, і тому треба оживитися. Заключним словом у Байрона, яке навіть виділено графічно, за допомогою великих літер, є слово *ANIMATION*. У Блока в перекладі такий підсумок вірша переданий за допомогою слова «серце», збережене його графічне виділення, але за допомогою знаків препинання.

Відомо, що Олександр Блок почав свою перекладацьку діяльність у 1905 році, і пізніше, практично до самої смерті займався перекладами, особливо поезії Генріха Гейне. Блок завжди підкреслював, що він прагнув адекватного перекладу і збереження усіх метричних і ритмічних особливостей оригіналу [1; 598].

Як показав наш аналіз, Ол. Блоку дійсно практично завжди вдавалося передати структуру, загальну ідею і настрій, художню образність оригінальних текстів Дж. Байрона, хоча деколи неможливо було повністю зберегти саме структуру окремих речень внаслідок суттєвої різниці між англійською і російською мовами, хоча іноді спостерігалися зміни в окремих образах віршів (наприклад, «Меріон», «Імітація Катулла»), що взагалі не вплинуло на передачу загального настрою і основної образності. У деяких випадках (вірш «Меріон») деяка переструктуризація вірша оригіналу, допущена Ол. Блоком, навіть полегшує сприйняття вірша читачем.

Література

1. Английская поэзия в русских переводах. – М.: Прогресс, 1981. – 684с.

2. Вейнберг П.И. Байрон. Европейские классики в русских переводах. – Спб 1876. Вып. VIII.
3. Гуляев Н.А. Литературные направления и методы в русской и зарубежной литературе 17-19 вв. – М.: Просвещение, 1983. – 144с.
4. Рогов В.В. Что нужно знать переводчику о некоторых особенностях английского стихосложения// Русский язык, 2001, №31.
5. Соловьёв Б. Александр Блок. // Блок. А. Собр.соч. в 6-ти тт.. Т.1. – М.: Прогресс, 1971.
6. Шерр И. Лорд Байрон/(биографический очерк)// Сочинения лорда Байрона в переводах русских поэтов. Под.ред В.Н. Гербеля, 1864. Т.1.
7. <http://www.vekperevoda.com/1855>
8. <http://www.s-marshak.org/>
9. <http://brvusov.lit-info.ru/brvusov/kritika/sokolov-brvusov-perevodchik/>

Анотація

На основі зіставленого аналізу оригінальної поезії Дж. Байрона і її перекладів, зроблених Ол. Блоком, у статті робляться висновки щодо особливостей стилю Ол. Блока як перекладача у відтворенні лексико-граматичної і образної структури віршів Байрона.

Ключові слова: оригінальна поезія, переклад, особливості стилю, лексико-граматичні і образні засоби.

Аннотация

На основе сопоставительного анализа оригинальной поэзии Дж. Байрона и ее переводов, выполненных Ал. Блоком в статье делаются выводы, касающиеся особенностей стиля Ал. Блока как переводчика в воссоздании лексико-грамматической и образной структуры стихотворений Байрона.

Ключевые слова: оригинальная поэзия, перевод, особенности стиля, лексико-грамматические и образные средства.

Annotation

On the basis of the comparative analysis of Lord Byron's original poetry and its translation performed by Alexander Blok the article leads to the conclusions about the peculiarities of Alexander Blok's style as a translator in reconstruction of the lexis-grammatical structure of Byron's verses and their imagery.

Key words: original poetry, translation, peculiarities of the style, lexis-grammatical structure, imagery.